

Tamás Péli

1948 - 1994

Mek sar has o Tamás Péli ciknoro, imar džanelas šukares te čitrarel the te makhel farbenca. Le phurenge pes leskere čitre bares pačinenas. Leperel, so pes jekhvar ačhi'a, sar has cikno čavoro.

Dičholas

„Šaj mange uľa duj trin berš, mek aňi, te phirel na džanavas lačhes, mukle man e daj o dad korkores khere. Dikhl'om paperis, dikhl'om blavajzis, chudňom te čitrinel, te čitrarel, imar na džanav s'oda akor kerd'om, aľe imar akor pes mange pačisal'olas te thovel pro papiris vareso, so odoj angl'oda na sas. Sar e daj o dad avle khere u dikhle miro „čtro“, fejš darand'ile. Daranas, hoj vareko avľa k'amende andro kher u mukľa pal peste papiris pherdo čudnone čitrenca. N'avľa lenge pre god'i, hoj oda šaj maľind'omas (čitrard'omas) me, trineberšengero čavoro!

Paľis, sar imar mange sas dešupandž berš, džanavas te thovel pro papiris, soča dikhavas.“

Kana le Tamášiske sas pandž šov berš, iľa les leskeri sesterňica peha andre Budapeštakeri Art'ist'icko škola. Andre odi škola sikhavenas le študenten te kerel šukar but'a: te čitrarel, makhel farbenca, te činel avri andal o kašt, so jekh aver. Joj odoj terd'olas le študentenge sar modelka. Jekh študentos diňa le cikne Tamášiske krjeda the papiris: „Mi pes o čavoro bavinel! Čmarinla peske u na kerela bengipen.“

Kajča o Tamáš na čmarinlas. Dikhl'a o terdo (stojanos) – čitrard'a o terdo. Dikhl'a o khudo (košos, košaris, sevľi) – čitrard'a o khudo (e sevľi). Paľis dikhl'a varekaskeri bunda čhid'i pro stolkos – čitrard'a e bunda. Androda aviľa andre klasa o profesoris Bencze, lengero sikhľardo. Dikhl'a le Tamášiskere čitre. „K'oda kerd'a?“ phučľa. O študenti sikhade pro Tamášis. O sikhľardo na kamelas te paľal. „O Del tut diňa baro talentos, mro čho, ča les ma našav, phir te sikhľol.“

The avka sas. O Tamás chudňa te sikhľol te čitrarel andre škola. E daj o dad has bare barikane ande leste. Sar leske has dešujekh berš, cinde leske olejova farbi. Akor chudňa te makhel farbenca. O makhiben olejova farbenca ačhiľa leskero džživpnaskero štilos.

Imar sar phirelas andre angľuňi (zakladno) škola, khelelas avri prekidkeribena, kaj o sikhľune sikhavenas, ko feder makhel, ko feder čitrarel, čhingerel andal o kašt – jekhe laveha, ko feder džanel te kerel šukar but'a. Andre škola, jov, o sikhľuno, sikhavelas avre sikhľunen, peskere kamaraten (amalen), te čitrarel.

Kana sas te džal avri andal e angľuňi škola, phučenas lestar, či kamel te študinel dureder u andre savi maškarutňi škola pes kamel te registrinel. O Tamás Péli phend'a, hoj kamel te phirel andre specijalno art'ist'icko škola, kaj sikhaven šukar but'a te kerel. Akor vičinde leskera da andre škola. Le Tamášiskeri daj sas romaňi, dičholas pre late, hoj nane gori. E sikhľard'i andro kabinetos latar phučľa: „Prebačinen, tumen san Talijanka?“

E raňi Pélijovo ačhiľa sar kašt. Aľe paľis phend'a: „Soske tumemnge te chochavav. Me na som Talijanka, me som Romňi.“

E sikhľard'i porad'a o jakha: „Ciganka! U tumaro čhavo džanel ajse šukar but'a te kerel! Kajso čitris! Čitris Devlestar.“

Mijel savo Rom, šaj avel urdo sar grofos, šaj les avel trin štar akademicka tituli, aľe te hino kalo segno, ta kecivar tel peskero džživipen šunel ajse lava, so šund'a le Tamášiskeri daj la sikhľard'atar! Na džanas te phenel, kecivar ajse lava šund'a o Tamáš. Kecivar dikhl'a andre le gadžengere jakha prasaviben. Leskere čitre amenge phenen, hoj pes mamuj le gadžengero teledikhiben marelas peskere čitrenca. Peskere čitrenca kamelas le Romen te žužarel le

muzeum. E daj o dad nisostar na džanenas. Al'a pal o duj čhon avl'a le Tamášiskero sikhľ'ardo ke lende dži andro kher u phučelas, kaj hin o Tamáš. Soske na phirel andre škola? Le Tamašiskeri daj ačhiľ'a sar kašt. Nabut ľ'ikerlas, pale chudňa e vod'i. Has god'aver manušni. Achaľ'ila soske šaj ul'a, hoj pes lakero kamlo čhavoro čhid'a andale e škola. So les odarig tradňa het, so les odoj tasavelas. Phundrad'a le sikhľ'ardeske peskero jilo. Diňa les te achaľ'ol, so Romes marel tele te hin korkoro maškar o gadže. O pofesoris has manušno dženo. Sa achaľ'ila. E daj the jov thode le Tamášiskeri god'i pro than. Phenel pes: lačo lav sar maro, god'aver lav tut anel kijo čačipen, šukar lav tuke phundravel o jilo. O Tamašis visaľ'ila andre škola.

Dujto berš ačhiľ'a o Tamáš angluno andre klasa. Trito berš pes thode jekhetane o šudenti, so kamenas te kerel figurativno makhiben neve štiloha, aver sar has o oficijalno štilos. Andre lengeri grupa sas paš o Tamáš Péli mek Péter Balogh, Noemi Tamášovo, Tamáš Hibó the aver džene.

Dži akor čitrarelas o Tamáš Péli akuratnones, leskeri grafika sikhavelas leskero majstrišagos – al'e delas anglal the leskero romanticko „ternecharipen“. Andre grupa, so thode jekhetane le študentenca, chudňa te rodel khatar peste, sar feder the čačeder te phenel oda, so sas andre leste. Akor ačhiľ'a leskeri bari inšpiracija e ranezancija the o ikoni. Andro berš 1963 makhľ'a farbenca hirešno portretos *Mária Laurency*, andre kada isto berš kerd'a mek aver portretos *Kati*. Akor leske sas ča dešupandž berš. O čitro *Atilla*, so makhľ'a andro berš 1964, sikhavel, hoj les inšpirind'a o baro renezančno majstros o Pietro de la Francesca. Aver Tamášiskero baro čitro hin *A vak asszony* „Kori džuvľ'i“ (1964). E tipicko paluňi renezančno perspektiva kerel, hoj e parsuna anglal kija peste cirdel o jakha: E džuvľ'i bare, phundrade jakhenca nadikhindos dikhel andro čučipen. Biľ'indrale, džangade jakha sar te kamlehas te dikhel, khatar šaj avel e bibacht. Te manuš dikhel pre kada čitro, lel les e izdraňi. O kritiki phenen, hoj jekhbareder čitro, so o Tamáš makhľ'a andre peskere terne berša (1964), hin o *Krisztus és Magodlna* „Kristušis the e Magdalena“. Phenen, hoj kada čitro ačhel agor dromeske kija Tamášiskere monumentalna buť'a.

Kana o Tamáš avľ'a avri andal e škola, leskero dživipen visaľ'olas the avka the avka. Arakhľ'a pes jekha Holand'ankaha, so varekana gejl'a romeste andre Ungriko. Lakero rom has čirla o bareder paš o slugadža. Kadi raňi dikhľ'a le Tamášiskere čitre. Diliňarde lake o šero. Kamelas te hazdel opre leskero talentos, ta les akhard'a (vičid'a) andre Holandsko. And'a les ke peste khere u odoj prindžard'a o terno romano čitrardo lakera čha, la Margareta. Zakamade pen jekh andre avreste, e Margareta ačhiľ'a leskeri piraňi. Kajča kada lakeri daj na kamelas. Na and'a le romane čhas andre Holandsko, kaj te phirel lakera čhaha! Kerd'a baro cirkusis u o Tamáš pes čhid'a pale andre Ungriko.

O kamiben maškar o Tamáš the Magareta na čhind'ila. Tradenas jekh avreske ľ'ila maj na sak d'ives. E Margareta kerelas so šaj, kaj o Tamáš te avel pale u kaj te chudel štipendijum pre Akademija. The o Tamáš andre Ungriko kerelas, so šaj, kaj les te muken te študinel andre Holansko. Kajča akor sas o Ungriko komunist'icko them u te o uprune raja na kamenas, kaj o Ungri te phiren andro „kapitalisticka“ thema. Daranas, hoj sikhľ'ona lendar god'i, dikhena s'oda demokracija, s'oda phundrado drom, u čalavena o komunist'icko režimos. Sakones, ko kamelas te „džal avri“, marenas tel o pindre – birokracija, administrativa, paragrafi. Ajso paragrafos sas, hoj ko kamelas te džal te študinel šukar buť'a andre kapitalisticko them, musaj anglal te thovel tele o ekzamenos pre Ungriko Akademija. Ta so šaj o Tamáš Péli kerlas? Gejl'a te thovel tele o ekzamenos pre Akademija andre Budapešta. O raja phende, hoj namišto. Masovar gejl'a – namišto. Soske? Na hoj o Tamáš kerd'a namištes peskeri buť'i, al'e le bare range has namištes te mukel les avri andre Holandsko. Akor pes diňa anglal le Tamášiskeri

bibachtale „ciganšagostar“, so pes pal lende cirdel bare šelberša. Andro phuterde, phundrade, dukhade jakha le romane džuvl'ijendar, so o Tamáš makhla, na dikhas ča pharipen, al'e šaj dikhas the oda, save hine barikane andre peskero romipen. O romipen hin dukhad'i bacht, so o Del diňa ča le Romen. Avka kij'amende vakeren le Tamášiskere bare čitre. Te phenas bare, ta šaj džanen, hoj but leskere čitre hin čačes bare – učaren jepaš le khereskeri fala. Kebor e fala tebor hin o čitro andal e romaňi mitologija, so le Romen jekhetaňarel lengera čirlatuňa phuvaha, la Indiaha. E Dev'i Kal'i.

Le Tamášiskero dad sas jepaš Ungros jepaš Slovakos. Jekhvar dikhl'a Budapeštate romaňa čha. Soča la dikhl'a, zakamad'a pes andre late. Akor la Hildake – la čhake, so pal'is ačhi'a le Tamášiskeri daj – has dešuštar berš. Eňa berš pal oda, so o gadžikano raklo prindžard'a la čha Hilda, ul'i'a o Tamáš. Has kamlo čavoro, mek sa buter vaš oda, hoj e daj o dad ajci berš užarenas, medik avla pre kada svetos.

Le Tamášiskero dad bikenavlas somnakune rupune angrust'a, lancki, rodelas lače lovore. E fajta pal la dakeri sera has tipicko romaňi: sas butdžene, phrala, pheňa, kaka, biba, boriya, džamutre, savore lačhejleskere. Le Tamášiskera dakere phrala has bare lavutara. Akor has andre Ungriko jekh ašund'i, hirešno gil'ad'i e Gita Alparovo. Akharenas la bute themende te kerel koncerti. La Hildakero phral, o Kalmar, laha bašavelas Londinoste.

La Hildakere dadeskeri famil'ija dživenas sar čače paťivale Roma. Le Tamášiskero dad, o gadžikano raklo, pejl'a maškar lende sar te ul'ahas romano kokal. Vičinenas les Parno Vajdas. Kana o Tamáš ul'i'a, bešenas leskeri daj dad paš o papus, andre la Hildkeri famil'ija. O Tamáš leperel, hoj andre jekh kher pes ispidenas bišeftadžene. Al'e dživenas šukares, jekh avres delas paťiv, sako džanelas, kaj hin leskero than, sar pes kampel te l'ikerel. Le Tamášiskero čhavoripen andre la dakeri bari famel'ija has bachtalo. Nigda na prindžarelas, s'oda bokhale goja. Al'e so hin mek guleder – o Tamáš šoha na prindžard'a, s'oda bokhalo jilo, s'oda bokhal'i vod'i.

Rado dikhelas peskera baba (mamija), la Žuža. Kana sas bareder, vičinelas la e Phuri Daj Kal'i – pal e indicko Dev'i. Talam les e mami Žuža inšpirinlas, kana jov makhelas peskere mitologicka čitre. E mami (baba) sikhavelas peskera čhakere čhas, kaj nigda te na bisterel, ko hino! Kaj šoha pes te na ladžal vaš oda, hoj hino Rom. Le Tamášiskere čitre sikhaven, hoj pes na ladžalas. Na sako achal'ol lengeri symbolika. O džene pal le dadeskeri sera phučenas, soske o čhavo na kerel realist'icka čitre? Hoj ko šaj achal'ol, so leskero makhiben džan'ol? Al'e leskera dakere famel'iji šunenas andro jilo, so lengero čhavo kamel peskere čitrenca te phenel.

O Tamáš chudňa te phirel pre čitrard'i maškrutňi škola. Has aver sar aver racle rakl'ija andre škola. Jekhbuter sikh'ľune avenas andal o bohemska budapeštakere famil'iji, lengere daja dada has intelektual. O racle imar angl'oda, sar avle pre čitrard'i škola, džanenas, save hin art'ist'icka štili, so hin moderno, so na. Sako kamelas te makhel modernones.

Buteredženengeri inšpiracija has teorija – le Tamášiskeri inšpiracija has dživipen. Vašoda has leskere čitre aver. The jov has aver. O racle lestar asanas, prasavenas les, kerenas lestar pheras. Pre aver sera, ola, so feder achal'onas, so hin čačikano šukariben, šunenas chor andro jilo, hoj le Tamášiskero averipen hin le Devlestar. Hoj o Del bacht'arel leskeri but'i.

E atmosfera andre škola le Tamašis tasavelas. Pal o trin čhon pes diňa god'i, hoj andre škola na thovela o pindro. La dake le dadeske na phend'a, hoj pes čhid'a andal e škola. Duj čhon phirelas čoral pal o moza. Al'e phierelas the pal o muzeumi, bo kamelas te prindžarel le bare majstrengere šukar but'a! Phenelas peske: Te man na sikhavena te makhel the te čitrarel andre škola, sikh'ľuvava me korkoro! Sikhavna man o bare majstri, the lengere šukar but'a andro